

LA GESTIÓ DEL PATRIMONI AGRARI D'UNA FAMÍLIA NOBLE. L'EXEMPLE DELS DOMÈNECH-MARTÍ DE VINEBRE (SEGLES XVII-XX)

Gerard Mercadé Pié
Director de l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre.
Secció d'Història Local del CERE

RESUM

Aquest article pretén, a partir de l'experiència de l'autor en el tractament arxivístic del fons patrimonial de la família Domènech-Martí de Vinebre i, un cop feta una descripció sumària del conjunt, destacar el paper medul·lar que juga la gestió del patrimoni agrari en les famílies nobles —i en altres grups socials poderosos— a l'hora de mantenir el seu estatus socioeconòmic.[1]

L'article se centra també a explicar els principals factors —molts dels quals lligats amb els canvis en l'estructura familiar i els diversos enllaços que s'hi produeixen— que han provocat les diverses agregacions patrimonials en el fons de la família dels Domènech-Martí, a més de detallar quines són les principals tipologies documentals que apareixen al conjunt relacionades amb la gestió del patrimoni. Aquest apartat conclou amb una explicació breu de quines són les característiques més rellevants de les famílies que conformen el fons dels Domènech-Martí. En aquest punt, es fa referència al procés mitjançant el qual Ramon Domènech Guau obté dos títols nobiliaris, el de ciutadà honrat de la vila de Barcelona l'any 1779 i el de cavaller l'any 1801.

INTRODUCCIÓ

Ca Don Joan (figura 1) és un casalici ubicat a la vila de Vinebre amb arquitectura d'estils renaixentista i barroc. L'edifici consta de quatre plantes que s'organitzen al voltant d'un pati central. La casa, després de diverses vicissituds històriques, probablement la més traumàtica de les quals fou la col·lectivització per part de milicians de la CNT-FAI durant la Guerra Civil, fou pràcticament abandonada.

Per tant, el fons documental de la família Domènech-Martí —així com bona part de la col·lecció de peces artístiques i decoratives que es van trobar a la casa— roman abandonat durant molts anys, fins que l'Ajuntament de Vinebre adquireix la propietat de l'immoble l'any 2000. Més tard, el consistori pren consciència de la importància i el valor de la documentació trobada a l'interior del casalici i decideix contractar quatre becàries durant els períodes estivals, les quals entre els anys 2007 i 2011, i coordinades per Sílvia Veà, van elaborar un primer inventari de la documentació.

Finalment, cal fer notar que la documentació va ingressar a l'ACRE el dia 16 de maig de 2012[2] i que entre el mateix mes i l'octubre de 2012, de manera irregular, jo mateix vaig portar a terme al tractament arxivístic del fons (figura 3).

Fig. 1. Pati interior de Ca Don Joan. La imatge en qüestió va servir com a imatge central del tríptic de la Jornada "Les famílies nobles de la Ribera d'Ebre", duta a terme l'any 2014, que fou organitzada per l'ACRE i el CERE. Cedida per l'Ajuntament de Vinebre

MATERIALS I MÈTODES

1. El fons de la família Domènech-Martí i el seu tractament arxivístic

Pinzellades inicials sobre el fons documental dels Domènech-Martí, de Vinebre

El fons documental de la família Domènech-Martí,[3] trobat a Ca Don Joan,[4] té un volum de 6,8 metres lineals de documentació, equivalents a 68 capses d'arxiu normalitzades. Està format per 746 unitats documentals (u.d.), 308 de les quals —amb un volum de 2.630 imatges— es poden consultar digitalitzades al portal Arxius en Línia, que és el web del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya que permet accedir als fons i documents gestionats per la Xarxa d'Arxius Comarcals i l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Es tracta d'un fons força voluminós, especialment si ens situem en el context comarcal de la Ribera d'Ebre, en la qual el patrimoni documental públic i privat ha patit importants destruccions a causa de diversos conflictes bèl·lics, en especial la Guerra Civil espanyola i les guerres carlines. Per constatar aquest panorama descoratjador de destrucció del patrimoni

documental riberenc, en aquest cas públic, cal veure el que diu al respecte Magrinyà (2011-2012), que ens dóna unes dades força impactants, tot presentant una comarca, en comparació amb altres de la província de Tarragona, amb una pèrdua de documentació molt considerable. Una panoràmica sobre aquesta mateixa temàtica, en l'àmbit global, de la província de Tarragona, ens la donen Grau Pujol i Güell (2001), que presenten les causes més freqüents de la destrucció de fons documentals en l'àmbit provincial, amb referències també a l'actual comarca de la Ribera d'Ebre, que és una de les més afectades de l'àmbit tarragoní.

El gruix de la documentació fa referència sobretot al segle XVII —amb 58 unitats (u.d.)—, al segle XVIII —amb 161 u.d.—, al segle XIX —amb 418 u.d.—, i al primer terç del segle XX —amb 60 u.d. Tot i trobar algun document anterior i posterior, aquests són poc significatius en la totalitat del conjunt.

El fons incorpora bàsicament documentació de dos patrimonis diferenciats, el dels Domènech, família molt vinculada a diversos municipis del nord de l'actual comarca de la Ribera d'Ebre —en especial Vinebre—, i habitants originaris de Ca Don Joan; i els Martí, originaris de la vila de Cardona, tot i estar plenament assentats a la vila de Barcelona durant el segle XIX. En el cas dels Martí, tot i ser una família amb importants vincles amb el camp català, es tracta d'una nissaga molt lligada a l'expansió comercial i industrial de la ciutat comtal, com després explicarem més extensament.

El gruix de la documentació de la família Domènech està format per tipologies documentals estàndards i vinculades a la gestió d'un patrimoni agrari, com ara censals, àpoques i compravendes. També hi trobem, tot i que és molt menys voluminosa, documentació familiar com ara registres de baptismes, capítols matrimonials i testaments i, tot i ser purament testimonial dins el conjunt, documentació personal i judicial.

La documentació de la família Martí també està molt relacionada amb la gestió del seu patrimoni agrari; en aquest cas ubicat en indrets molt diferenciats de la geografia catalana, tot i que també hi trobem un volum important de documents que fan referència a la gestió de les seves finques urbanes, especialment a la ciutat de Barcelona. També s'hi conserva un destacable nombre de documents judicials, amb plets força extensos, com per exemple el que enfronta els germans Martí amb el duc de Medinacelli per l'arrendament de l'estany de Sils (figura 2), a l'actual comarca de la Selva (ACRE340-62-T2-379-382,384 i 625) o els nombrosos plets referents al repartiment dels béns de Josep Martí Serra, el qual va suposar un conflicte familiar perllongat (ACRE340-62-T2-387-394, 622-624, 630-634), entre altres.

El fons documental en el seu conjunt resulta d'interès, especialment en l'àmbit comarcal, per comprendre la formació i gestió d'un patrimoni agrari familiar, així com per conèixer —entre altres qüestions— la toponímia històrica de les viles de Vinebre, Ascó i la Torre de l'Espanyol. Això no obstant, cal apuntar que la documentació ultrapassa l'àmbit indicat anteriorment i pot resultar també atractiva per estudiosos

"AQUEST ARTICLE PRETÉN […] DESTACAR EL PAPER MEDUL·LAR QUE JUGA LA GESTIÓ DEL PATRIMONI AGRARI EN LES FAMÍLIES NOBLES —I EN ALTRES GRUPS SOCIALS PODEROSOS— A L'HORA DE MANTENIR EL SEU ESTATUS SOCIOECONÒMIC."

Fig. 2. Plet del duc de Medinaceli i Cardona contra Francisco Javier Martí i José Martí per determinar les pensions sobre l'estany de Sils que el Duc reclama i que es van satisfer als francesos durant la seva invasió. Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre. Fons patrimonial de la família Domènech-Martí. Unitat documental: 379

dels diversos indrets en què estava ubicat el patrimoni de la família Martí (Malpartit, en terme de Torrefarrera, Barcelona, Sant Adrià del Besos o Esparreguera i Olesa de Montserrat, especialment). Finalment, cal apuntar que entre la documentació dels Martí s'hi han conservat documents de complement (hemeroteca i bibliografia), que tot i no formar part estrictament del fons, des de l'ACRE, vam decidir descriure'ls com una part associada, ja que ens aporten informació complementària que hem considerat important vincular a la descripció del fons.

Consideracions prèvies al tractament arxivístic del fons per part de l'ACRE. La importància de delimitar els patrimonis familiars

Com hem indicat anteriorment, el fons prèviament al seu ingrés a l'ACRE, ja havia estat objecte d'una primera intervenció per part de quatre becàries contractades per l'Ajuntament de Vinebre entre els anys 2007 i 2011, que van dur a terme un primer inventari del fons sota la coordinació de Sílvia Veà. Per tant, quan el fons ingressa a l'Arxiu disposàvem d'un inventari d'aproximadament el 85% de la documentació, en el qual s'havia consignat la informació següent:

— Signatura
— Títol del document
— Tipologia documental
— Població a la qual fa referència el document
— Data del document

Després d'un estudi exhaustiu de l'inventari vam detectar que al fons documental en qüestió hi havia documentació de moltes procedències —sovint força allunyades de l'actual comarca de la Ribera d'Ebre. Per tant, els instruments de descripció inicials no ens permetien entendre el context de producció del fons, ja que no podíem comprendre a priori quins eren els documents que havien generat cadascuna de les dues principals branques familiars, els Domènech i els Martí, que deduíem que existien. Determinar aquest fet és d'una importància vital a l'hora d'elaborar la descripció arxivística i, sobretot, d'entendre el context de producció del fons.

Per tant, des de l'ACRE vam cercar primerament —a partir de l'inventari elaborat pel personal contractat per l'Ajuntament de Vinebre— els documents que ens podien ajudar a entendre l'estructura de les dues famílies (registres de naixements, capítols matrimonials, testaments i, en el cas particular de la família Martí, diversos plets referents al llegat de Josep de Martí Serra i Francisca Llimona), per comprendre en quin moment s'enllacen les dues famílies i passen a aglutinar els patrimonis respectius en un de comú.

Després d'una lectura exhaustiva de la documentació vam poder documentar que el barceloní José de Martí Cardeñas l'any 1842 es casà amb la vinebrenca Dolores Castellví Domènech —enllaç a través del qual la família Martí a les finques urbanes, fàbriques i societats que ja posseïa a la ciutat de Barcelona, i a les finques agrícoles d'Esparreguera, Olesa de Montserrat i Lleida, hi incorpora el patrimoni que els Domènech tenien a Vinebre, Ascó, la Torre de l'Espanyol i Flix. Per tant, ja podíem conèixer el moment històric en què es van fusionar els dos patrimonis i anar perfilant un sistema de classificació.

A l'hora d'iniciar el tractament i la descripció del fons vam considerar que no havíem d'optar per una descripció a nivell d'unitat documental simple, com ara una carta, un rebut o una factura, i havíem d'anar a cercar els elements del fons, com ara carpetes, separadors o anotacions que agrupessin els conjunts de documents referents a un mateixa funció, per tal de recuperar l'ordenació original de la documentació sempre que fos possible. Aquesta lògica des dels arxius no l'apliquem únicament als fons patrimonials, sinó a l'organització de documents de qualsevol organisme, persona o família. Un exemple força aclaridor d'aquest principi bàsic d'organització dels arxius seria que quan descrivim un expedient administratiu, que és la suma dels documents aportats per un interessat i per l'administració a fi i efecte de resoldre sobre una qüestió, no ho fem inicialment document per document, sinó descrivint en conjunt l'expedient i, sobretot, vinculant-lo a la funció que té assignada l'administració per resoldre sobre aquella qüestió concreta.

Per fortuna, els elements del fons, com ara carpetes, separadors o anotacions, als quals fèiem referència en l'anterior paràgraf, pervivien en la majoria d'ocasions, circumstància que ens va permetre veure quines eren les agrupacions originals i establir un primer esquema de classificació per organitzar el fons. Aquest esquema de classificació, conegut tècnicament com a quadre de classificació, és bàsic en qualsevol intervenció arxivística, ja que ens permet no tan sols descriure el contingut dels documents, sinó relacionar-los amb la funció o activitat per la qual van ser creats. A partir d'aquesta constatació, vam treballar per adequar les descripcions fetes en el marc de les beques convocades per l'Ajuntament de Vinebre al Gestor Integral d'Arxius Comarcals (GIAC), programari de què disposen els arxius comarcals catalans.

2. La gestió del patrimoni de la família Domènech Martí i les estratègies per perpetuar-lo i legitimar-lo

La gestió del patrimoni esdevé l'objecte principal d'aquestes famílies i la funció de la seva existència és, bàsicament, la de legitimar-lo i d'administrar-lo. També, tot i tractar-se aparentment d'un element secundari, la família és un element clau per entendre la gènesi dels fons patrimonials, atès que és la productora dels documents i, en funció dels enllaços que es produeixen en el seu si, la documentació patirà agregacions provinents d'altres patrimonis diferenciats.

Per tant, la gestió del patrimoni de les famílies nobles i una política matrimonial ben definida és una de les estratègies més típiques d'aquestes nissagues per perpetuar els seus béns i reforçar o augmentar el seu estatus social. Per aquest fet, en els enllaços entre famílies impera clarament l'endogàmia estamental. Això vol dir que els casaments no se celebraven segons la voluntat dels contraents, sinó del interessos de les famílies, els rèdits econòmics que suposaven i del prestigi social que podia suposar l'enllaç segons la família triada. Només cal fer una ullada als arbres genealògics d'aquestes nissagues per veure que els matrimonis s'enfocaven exclusivament des d'un punt de vista econòmic i que aquesta era una pràctica totalment estesa. Per això, un matrimoni estava totalment subjecte a una sèrie molt definida de rituals previs, dels quals sempre n'havia de quedar constància documental. En aquests pactes es regulaven quines eren les aportacions i els compromisos que adquiria cada família un cop es consumés el matrimoni, o bé, entre altres qüestions, què succeïa en cas que s'extingís. En aquests capítols matrimonials, elaborats enfront d'un fedatari públic, es fixaven el conjunt de pactes que regulaven les condicions dels intercanvis de béns o diners amb motiu de la celebració del matrimoni.

A tall d'exemple, al fons de la família Domènech-Martí, trobem una còpia dels capítols matrimonials de Felipe de Castellví Pàmies i Teresa Domènech (ACRE340-62-T2-146), atorgats enfront del notari d'Ascó Salvador Galcerá Blay l'any 1820, dels quals se'n féu una còpia l'any 1837 —el dit document. La còpia dels capítols serveix per recollir els principals compromisos als quals estava subjecte el matrimoni, i demostra com aquest moment era clau per establir l'ús present i futur del patrimoni familiar.

> Los antedichos don Juan Doménech y doña Miguela de Salvador, consortes y padres de Teresa Doménech y de Salvador, contrahente, por contemplación del presente matrimonio: De su buen grado y cierta ciencia, juntos y a solas, heredan, dan y por título de heredamiento y donación pura y perfecta, simple e irrevocable, que el dicho llama entre vivos, otorgan y conceden a favor de la misma doña Teresa Doménech [...] todos y cualesquiera bienes suyos y del otro de ellos a solas, habidos y por haber.

Evidentment, en aquest moment també pertocava establir les clàusules corresponents per assegurar-se que els pares poguessin seguir mantenint el patrimoni familiar unit mentre visquin. Com podem veure en un altre fragment del mateix document:

> Dichos padres donadores se reservan todos lo días de su vida natural el ser dueños, señores, mayores y usufructuarios de todos lo bienes comprehendidos en esta donación.

El document en qüestió també és simptomàtic de l'endogàmia estamental d'aquestes famílies, a la qual ens referíem anteriorment, molt més accentuada en territoris no

excessivament poblats com l'actual comarca de la Ribera d'Ebre, en què no hi havia gaires opcions a l'hora de planificar un matrimoni. De fet, els matrimonis entre les famílies Salvador, Ossó, Castellví o Domènech o Oriol —per citar-ne alguna de les més representatives del nord de l'actual comarca de la Ribera d'Ebre— no és que fossin habituals, sinó que pràcticament van esdevenir l'única opció possible.

La política matrimonial destinada a augmentar els béns de les nissagues nobles es veia complementada amb altres estratègies adreçades a la resta de membres de la família. La primera aposta era casar l'hereu —aquell que en circumstàncies normals hauria de gestionar el gruix del patrimoni familiar— amb dones del seu mateix estament i rang social, però també es procurava que la resta de membres tinguessin una sortida digna al seu nivell.

S'escapa de l'abast d'aquest article aprofundir en aquesta qüestió, però cal tenir present que el poder que posseïen molts membres d'aquestes nissagues nobiliàries, a més de fer-se palès a la pràctica, es visualitzava d'una manera molt clara mitjançant la utilització de diversos símbols i a través de les actituds i accions que portaven a terme. Per exemple, al fons documental dels Domènech-Martí, trobem una extensa seqüència de document referents a la presentació i adjudicació d'una capellania a l'església prioral de Vinebre per part de Joan Domènech (ACRE340-62-T2-602) i (ACRE340-62-T2-592) a través de la correspondència emesa per José de Martí Cardeñas, que és molt representativa de l'ostentació d'aquestes famílies benestants, tant en vida com, fins i tot, quan els seus membres havien mort.

També cal dir que la seva forma d'exercir el poder era inqüestionable —almenys en l'àmbit local— i, per tant, quan algú gosava desobeir o posar en dubte la jerarquia social imperant era castigat sense concessions, com per exemple succeeix amb diversos veïns d'Ascó l'any 1869 i 1870, quan són enxampats fent llenya a la partida de l'Illa d'Ascó, propietat de José de Martí Cardeñas (ACRE340-62-T2-593). Aquesta acció va derivar en un procediment criminal i, no cal dir-ho, les possibilitat de dotar-se d'una defensa solvent i amb garanties no estava a l'abast de tothom, però sí d'aquestes famílies.

3. Una aproximació a les tipologies documentals relacionades amb la gestió del patrimoni del fons documental dels Domènech-Martí i a l'explicació dels dos patrimonis que el conformen

Les tipologies documentals del fons relacionades amb la gestió del patrimoni

Fins ara hem provat de fer entendre la importància medul·lar que juga la gestió del patrimoni en aquestes nissagues, a més d'assenyalar els lligams entre les polítiques matrimonials i les agregacions de béns que es produeixen en el seu si. Pensem que hem posat de relleu que el fons de la família Domènech-Martí pot servir-nos com a exemple paradigmàtic d'un conjunt molt relacionat amb aquesta funció de gestió del patrimoni, en aquest cas eminentment agrari, atès que hi trobem la majoria de tipologies documentals estàndards relacionades amb aquesta funció, les quals tenen un evident valor jurídic associat. Les principals tipologies documentals que trobem al fons, totes molt comunes, són les següents:

Fig. 3. Vista de l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre des del Vial que condueix a l'Hospital Comarcal de Móra d'Ebre. Autor: J. Orpinell

— **Les compravendes**: es tracta d'una fórmula en què el venedor s'obliga a entregar un bé determinat i el comprador accepta pagar una determinada quantitat de diners pel bé en qüestió.

És evident que es tracta d'un dels contractes més importants històricament i que perviu totalment als nostres dies. Si ens fixem en la branca familiar dels Domènech, hi trobem 68 contractes d'aquesta tipologia. No entrarem al detall de les diferències, però volem assenyalar que en aquesta xifra hi incloem també les permutes, ja que en els dos casos hi ha un canvi en la titularitat del bé adquirit.

Pel que fa a la branca dels Martí, hi trobem documentades 17 transmissions.

— **Els censals**: es tracta, sense cap mena de dubte, d'un dels mecanismes més estesos de crèdit des de l'edat mitjana fins el segle XVIII. El contracte es presentava com una compravenda, per tal que l'Església el permetés —circumstància curiosa, atès que la institució en qüestió va ser una de les principals creadores de censals durant aquest període. En aquesta tipologia de contracte el censalista —qui deixava els diners— comprava el dret a cobrar una pensió o interès a qui

rebia els diners, el censatari. La durada del censal era indefinida mentre no es cobrés la quantitat estipulada. El document que es creava a fi i efecte de donar fe del retorn s'anomenava *lluïció* o *quitació*. I l'*àpoca* era el document públic en què el creditor declara haver rebut del deutor la quantitat prestada.

Aquesta tipus de contracte est troba molt representat a la documentació de la branca dels Domènech, en què hi ha 136 documents d'aquesta tipologia. Com podeu deduir els censals eren un instrument d'enriquiment per a aquestes famílies benestants i eren molt més freqüents en patrimonis vinculats al camp. Per contra, a la branca dels Martí, molt més vinculada a l'expansió comercial i urbana, hi trobem tan sols 18 unitats documentals d'aquesta tipologia.

— **Els llibres de comptes**: són la plasmació de la comptabilitat relacionada amb la gestió del patrimoni agrari o urbà familiar. En aquests s'hi anoten els ingressos i la seva procedència, així com les despeses relacionades amb el manteniment dels seus béns. Els llibres poden ser elaborats per la mateixa família o, com és habitual, per l'administrador que designin. Aquesta figura apareix quan la família gestiona heretats allunyades del lloc habitual de residència, o en què passaven temporades curtes.

Pel que fa a aquesta tipologia documental, a la branca dels Domènech tenim 20 unitats documentals pertanyents a llibres de comptes o documentació similar. En el cas dels Martí tenim 290 unitats d'aquestes característiques —llibres de comptes o similars— distribuïts entre les poblacions de Barcelona, Esparreguera i Olesa de Montserrat, Malpartit (terme de Torrefarrera), Pinós, Sant Adrià del Besos, Reus, Vinebre, Ascó i Flix. En aquest cas cal fer esment de la figura de José de Martí Cardeñas, del qual més endavant en farem un breu esbós biogràfic, com l'exemple paradigmàtic d'hisendat i, alhora, administrador d'un extens i divers patrimoni familiar. Les tipologies de documents que citem a continuació són un clar exemple de la documentació que generava com a gestor d'aquest patrimoni. No cal dir que aquesta tasca —acompanyada de la seva vocació artística i de col·leccionista— era la seva ocupació principal i exclusiva.

La tipologia dels documents comptables és molt variada i, en aquest cas concret, representativa de la importància de la gestió del patrimoni com a instrument de manteniment de l'estatus socioeconòmic familiar. Hi trobem, les tipologies següents:

"EL FONS DE LA FAMÍLIA DOMÈNECH-MARTÍ POT SERVIR-NOS COM A EXEMPLE PARADIGMÀTIC D'UN CONJUNT MOLT RELACIONAT AMB AQUESTA FUNCIÓ DE GESTIÓ DEL PATRIMONI, EN AQUEST CAS EMINENTMENT AGRARI, ATÈS QUE HI TROBEM LA MAJORIA DE TIPOLOGIES DOCUMENTALS ESTÀNDARDS RELACIONADES AMB AQUESTA FUNCIÓ."

— Llibres de comptes de botigues.

— Llibres de comptes de societats mercantils i comercials.

— Comptabilitat relativa a les despeses de notaris, advocats i procuradors.

— Comptabilitat relativa a les despeses de paletes, fusters, serrallers, pintors i vidrers.

— Llibres de comptabilitat relatius a l'adquisició de peces artístiques, en el qual també s'indica a quina de les seves propietats és destinada.

— Comptes de l'administració de les finques de Barcelona, d'Olesa de Montserrat i d'Esparreguera, de l'heretat de Malpartit i de les finques de Vinebre.

A més, pel que fa al patrimoni de la vila de Vinebre, hi trobem altra documentació relacionada amb la gestió dels béns familiars ubicats a la població, la qual reforça la idea principal d'aquest article; que el patrimoni familiar i la seva correcta gestió esdevenen un dels principals objectius d'aquestes nissagues, i que aquesta tasca és indispensable per tal de mantenir o augmentar el seu estatus. En el cas de Vinebre, a més dels llibres de comptes que hem indicat, també hi trobem:

— Llibres registre de recollida de la verema.

— Comptes de les despeses concretes generades per la casa de Vinebre.

— Comptes de l'administració dels ramats.

— Comptes de l'administració de la carnisseria (figura 4).

— Comptabilitat relativa a les collites d'oli, de vi, de seda i d'ametlles.

Fig. 4. Comptes de l'administració del bestiar i de la carnisseria de Vinebre. Data: 1858. Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre. Fons patrimonial de la família Domènech-Martí. Unitat documental: 581. Nota: la unitat en qüestió conté, a més dels comptes de la gestió del bestiar i la carnisseria, les condicions en les quals s'arrenda

Els dos principals patrimonis del fons dels Domènech-Martí

Els Martí

Les evidències trobades a la documentació apunten que la família, almenys des del període en què en conservem testimonis escrits a l'ACRE, prové de l'actual comarca del Bages. El primer membre de la nissaga familiar és Josep Martí Estela, fill de la vila de Cardona, el qual es casa amb Maria Serra, de qui en desconeixem la procedència. Del matrimoni podem documentar que, com a mínim, en neix un baró: Josep de Martí Serra.

Josep de Martí Serra, l'any 1813 obté el títol de cavaller (ACRE340-62-T2-607 i ACRE i 340-62-T2-698) pels serveis prestats durant la guerra del Francès. Per tant, suposem que prèviament havia obtingut el grau de ciutadà honrat. En la concessió del títol es destaca que:

> Contribuyó con todos sus medios a la gloriosa defensa del trono y la nación sufriendo todo genero de gastos y privaciones para auxiliar mas y mas la justa causa, tan arriesgada por falta de recursos.

A més, també s'assenyala que l'individu en qüestió, sempre que se l'ha requerit:

> Ha hallado en su generoso patriotismo quantiosos donativos y prestamos pecuniarios, con sabios y prudentes consejos para remediar tamañas necesidades.

Josep de Martí Serra va contraure matrimoni amb Teresa Estruch Llimona, nascuda a Esparreguera, enllaç mitjançant el qual s'agreguen al patrimoni familiar dels Martí diverses finques d'Esparreguera i d'Olesa de Montserrat. Del matrimoni en neixen 6 fills. L'hereu, Tomàs de Martí Estruch, es va casar amb la barcelonina Jacinta Cardeñas Foraster, tot i que morí l'any 1819 sense arribar a conèixer el seu fill —nascut aquell mateix any— José de Martí Cardeñas. L'any 1828 mor Josep Martí Serra i el seu nét, José de Martí Cardeñas, és nomenat hereu universal de tots seus béns. Aquesta decisió provoca un important conflicte familiar, atès que els 5 germans de Tomàs de Martí Estruch no veuen amb bons ulls que el seu pare hagi declarat hereu universal de tots els seus béns un nen de només 9 anys. Per això, els conflictes amb els seus curadors i tutors són molt nombrosos a la documentació del fons.

Els membres de la nissaga dels Martí provenen, per tant, de la baixa noblesa de l'interior de Catalunya, molt vincu-

"ENTRE ELS DOCUMENTS QUE FORMEN PART DEL FONS DELS DOMÈNECH-MARTÍ, HI TROBEM UN REGISTRE DE LES ADQUISICIONS DE PECES ARTÍSTIQUES, QUE INDICAVA EL PREU PEL QUAL ERA ADQUIRIDA, A QUIN LLOC ERA COMPRADA I, FINALMENT, A QUINA DE LES SEVES PROPIETATS ERA DESTINADA."

lada a la terra. Tanmateix, la seva pujança social ve donada, en gran mesura, per la seva participació en nombrosos negocis a la capital catalana. No és l'objectiu d'aquest article entrar-hi, però tan sols val la pena citar que, com a mínim disposen d'habitatges al carrer de "la Plateria" —sembla que es tractava de la principal— al carrer de "Sant Simplici" i de "Regomir", de la qual en cobraven 10 arrendaments; al carrer del "Correo Viejo", del qual també cobraven 6 arrendaments. A més, disposaven d'una casa fàbrica al carrer de "Junqueras" i terres i propietats a Sant Martí de Provençals (ACRE340-62-T2-375). A més, José de Martí Serra participa en un negoci; en concret, una fàbrica de pintats, al carrer de "Gombau", sota la raó social de José Estrada y Compañía. A tots aquests negocis, cal sumar-hi les finques provinents del patrimoni de Teresa Estruch Llimona —a Esparreguera i Olesa de Montserrat—, amb qui ja hem comentat que es casà Josep Martí Serra, i l'arrendament de l'estany de Sils, a l'actual comarca de la Selva.

Per concloure aquest apartat, i per tal de reforçar l'argument que la nissaga dels Martí eren una família amb cert prestigi social dins la societat barcelonina, cal assenyalar que Josep de Martí Cardeñas, durant la seva minoria d'edat, va tenir un tutor de força prestigi, Pròsper de Bofarull, tot i que durant no gaire temps, ja que les obligacions d'aquest últim al capdavant de l'Arxiu de la Corona d'Aragó —del qual en fou nomenat director l'any 1814— no li permeteren continuar amb aquesta tasca.

Els Domènech

El primer membre de la nissaga dels Domènech que hem pogut identificar és Joan Domènech, segons la documentació en qüestió originari de la vila de Tàrrega, tot i que no podem aportar gaire més informació sobre aquesta vinculació i, fins i tot, ens genera forces dubtes. Possiblement, el personatge en qüestió fou el pare de Ramon Domènech, primer jerarca de la nissaga, el qual mor l'any 1701 a Vinebre, i que sabem que va ser batlle de la vila a finals del segle XVII, fet que exemplifica que la família ja tenia un estatus important, en l'àmbit local. Ramon Domènech té, com a mínim, tres fills barons, Josep, Raimon i Joan Domènech Pedret, aquest últim era el procurador jurisdiccional del comanador d'Ascó l'any 1734. El darrer dels fills es casà amb Maria Estela Guau, matrimoni del qual neix, sense cap mena de dubte, el personatge més destacat de la família; Ramon Domènech Guau (1728–?), el qual contrau matrimoni l'any 1757 amb Maria Teresa de Salvador, provinent d'una de les famílies amb més solera de l'actual comarca de la Ribera d'Ebre, els Salvador d'Ascó.

Ramon Domènech Guau, nascut a Vinebre el 1728, obtingué el títol de doctor en dret civil l'any 1752 i va ser advocat del Reial Consell d'Estat, segons diverses referències arxivístiques custodiades al Archivo Histórico Nacional, dins la sèrie de Consejos (Registres 8963. Expedient 50 i registre 8967, expedient 78),[5] sabem que va opositar a diverses càtedres a la Universitat de Cervera i que obtingué 2 títols nobiliaris. El primer, el de ciutadà honrat de la vila de Barcelona (Registres 8963. Expedient 50), atorgat per part del rei Carles III. En la concessió, entre altres qüestions, es fa notar que se li concedeix la distinció perquè es tracta d'una família establerta a Vinebre des de temps immemorials, així com que tant ell com els seus antecessors s'han mantingut gràcies a la gestió del patrimoni propi i sense exercir oficis manuals. Entre la llista de circumstàncies a considerar positivament per la concessió, també s'apunta el fet que disposi del títol de

doctor en Lleis de la Universitat de Cervera, i que, a l'hora de triar muller, hagi optat per una persona del seu rang social, com és Maria Teresa de Salvador i Ossó, provinent de dues estirps igualment nobles. Consegüentment, des d'aquest moment, qualsevol persona, independentment de la seva condició, s'hi haurà d'adreçar:

> Con las debidas honras, gracias o mercedes y gozará de las prerrogativas e inmunidades de que gozan y deben gozar los ciudadanos honrados.

Pel que fa a la concessió del segon títol, en aquest cas de cavaller (Registre 8697. Expedient 78_bis), es fa efectiu l'any 1801. En aquesta ocasió, un cop feta la menció als antecedents referents a la concessió del títol de ciutadà honrat l'any 1799, es detallen els nous serveis prestats des de l'anterior data, com ara que el 1793 va fer aportacions econòmiques a la monarquia en la guerra amb França, o que el 1794 va ser nomenat promotor d'un dels cantons del corregiment de Tarragona per reclutar homes per la guerra, a més d'assistir a la Junta de Noblesa. Per tot això se li atorga el títol de cavaller, fet que l'autoritza a "Llevar las armas, insignias y ornatos pertenecientes". Així mateix, se li concedeix l'escut d'armes "pintado y organizado sobre fondo de plata u brazo de encarnación moviente del flanco siniestro empuñando una rama de árbol simple de un menguante azul con puntas abajo".

L'hereu de Ramon Domènech, Joan Domènech de Salvador es casà amb Miquela de Salvador, i la filla del matrimoni, Teresa de Domènech Salvador (1793–1857) contrau matrimoni amb Felipe de Castellví i Pàmies (1789–1840) l'any 1820, el qual va ser batlle de Flix durant el trienni constitucional. D'aquest matrimoni només en neixen dues filles i, per tant, en aquest moment concret es perd el cognom Domènech com el principal de la nissaga.

Les dues filles van optar a bons matrimonis. La primera, Agustina de Castellví i Domènech (1824–1898), va casar-se amb el tinent coronel d'infanteria Narciso Álvarez de Cuevas, i Dolores Castellví Domènech (figura 6), amb el barceloní José de Martí Cardeñas. El matrimoni es va consumar l'any 1842. És, per tant, a través d'aquest enllaç que els Martí, a les finques urbanes, fàbriques i societats que ja posseïa a la ciutat de Barcelona, i a les finques agrícoles d'Esparreguera i Olesa de Montserrat, hi incorporen el patrimoni de Vinebre. I és a partir d'aquest moment que ja no ens referirem a la nissaga com a dues branques separades, sinó com a família Domènech-Martí.

Els Domènech-Martí

Sense cap mena de dubte el personatge central de la nissaga a partir d'aquest moment és José de Martí Cardeñas (1819–1903) (figura 7). Sí que trobo important destacar que, a partir d'aquest matrimoni, la casa de Vinebre ocupa un lloc perifèric en relació amb el patrimoni familiar, tot i que, probablement pels lligams sentimentals de Dolores Castellví amb el territori, segueixen passant llargues estades a Vinebre, especialment a l'estiu. També hi influeix que Martí de Cardeñas aprofitava aquestes estades per despatxar en relació amb els negocis de Vinebre. A més, en la correspondència, generalment relacionada amb afers relatius a la gestió dels negocis de Vinebre —almenys quan l'emissari és de confiança— assenyala que les estades a Vinebre són una oportunitat única per fugir de la ciutat i gaudir de la pau que troba a la casa pairal de la seva muller.

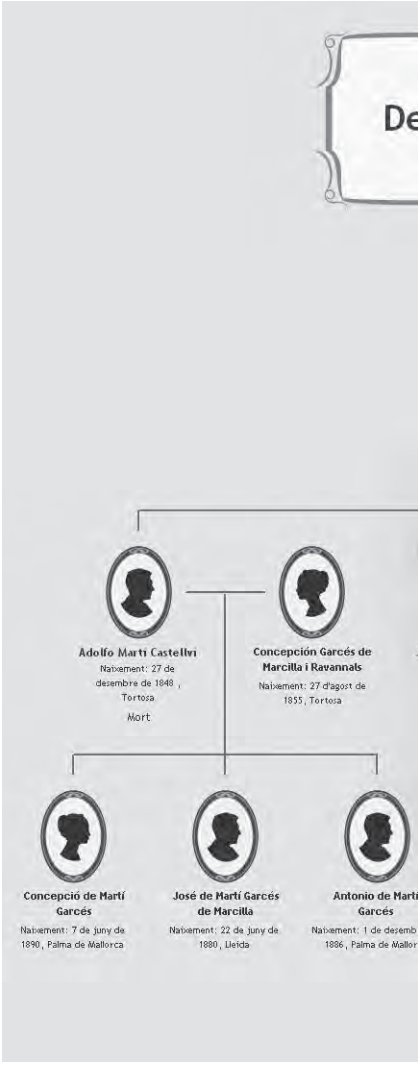
Fig. 5. Escut de las família Domènech pertanyent a l'expedient de concessió del títol de cavaller a Ramon Domènecg Guau. Archivo Histórico Nacional

De José de Martí de Cardeñas,[6] a part de la seva vessant d'hisendat, que ja ha quedat extensament explicada durant l'article, també en destaca la seva vocació artística, sobretot encaminada al col·leccionisme de peces d'art i a difusió i promoció del gust per aquesta disciplina. A tall d'exemple, val la pena esmentar que, entre els documents que formen part del fons dels Domènech-Martí, hi trobem un registre de les adquisicions de peces artístiques, que indicava el preu pel qual era adquirida, a quin lloc era comprada i, finalment, a quina de les seves propietats era destinada (ACRE340-62-T2-397).

Sabem que va participar a l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, a la qual aportà diverses peces, a més de col·laborar-hi com a comissari de Belles Arts. També, segons l'inventari de peces artístiques trobades a Ca Don Joan, podem saber que va ser l'autor d'algunes pintures, tot i que en paraules d'ell mateix, no se'n va considerar mai, d'artista. Podem documentar així mateix que, com a mínim, va ser l'autor de tres obres per promocionar la divulgació artística: el llibre *Ideas sobre el arte y sus medios para fomentar la afición al mismo*, de 1871, l'opuscle *Discurso que en la sesión pública celebrada por la Academia de Bellas Artes de Barcelona el día 19 de marzo de 1876 leyó Don José de Martí y de Cardeñas, académico de la misma,* i l'obra *El arte de la sociedad*, de 1887. En tots aquests parla de la necessitat de donar un nou impuls a l'art a Espanya, a través de la formació dels artistes, però també d'un major reconeixement de les seves obres mitjançant la promulgació de premis.

Dels fills del matrimoni tan sols farem referència a l'hereu, Adolfo Martí de Castellví, nascut el 1849, i que es casà amb Concha Garcés de Mancilla. En aquest moment, la vinculació amb la casa de Vinebre es redueix ostensiblement, i les estades són cada cop menys habituals. La família viu permanentment a Lleida, i és a la ciutat en qüestió on neix l'any 1880 José de Martí Garcés, destacat pintor, el qual possiblement heretà la vena artística de l'avi. Una filla d'aquest matrimoni —Concepción de Martí i Garcés— és qui torna a vincular-se novament amb la Ribera d'Ebre, en contraure núpcies Rafael de Montagut, comte de la Torre de l'Espanyol, i únic exemple d'alta noblesa a la Ribera d'Ebre.

Fig. 6. Arbre genealògic de Dolores Castellví i Domènech. Elaboració pròpia a partir del programari Family Tree Builder

BIBLIOGRAFIA

Adroer, Maria Àngels; Gifre, Pere (1988): "Arxius privats i arxius patrimonials a Catalunya", *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 1: 83-96.

Boadas Raset, Joan; Fernández, Josep; Masachs, Josep Maria; Planes, Ramon; Rovira, Manel (2000): "Conceptes generals i tipologies de fons privats", *Revista Catalana d'Arxivística*, 16: 299-313.

García Aser, Rosario; Lafuente Urien, Aránzazu (2000): *Archivos nobiliarios: cuadro de clasificación*. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, Madrid.

Gifre, Pere; Matas, Josep; Soler, Santi (2002): *Els arxius patrimonials*. CCG Edicions, Girona. Biblioteca d'Història Rural, col·lecció Fonts 2.

Güell, M.; Grau Pujol, J.M. (2001): "La crònica negra de la destrucció d'arxius a la demarcació de Tarragona", *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 31: 65-120.

Fernández Trabal, Josep (1991): "Els arxius familiars i patrimonials. Problemàtica, caracterització i metodologia", *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 4: 95-113.

Magrinyà, A. (2011-2012): "Els inventaris d'arxius municipals de la província de Tarragona elaborats en compliment de la circular ministerial de 1945", *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 33-34: 152-178.

Mercadé Pié, G. (2013): "El fons patrimonial de la família Domènech-Martí de Vinebre, antics habitants de Ca Don Joan, consultable a l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre", *La Caragolera, revista local de Vinebre*.

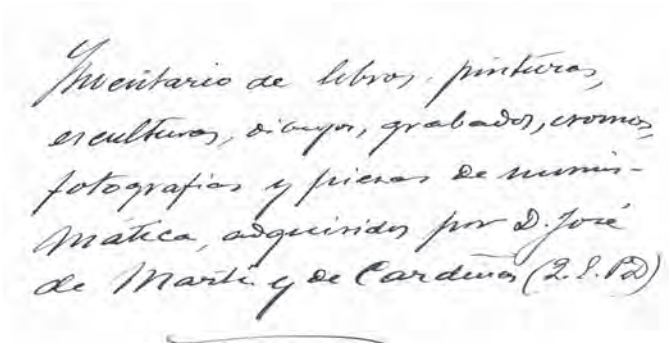
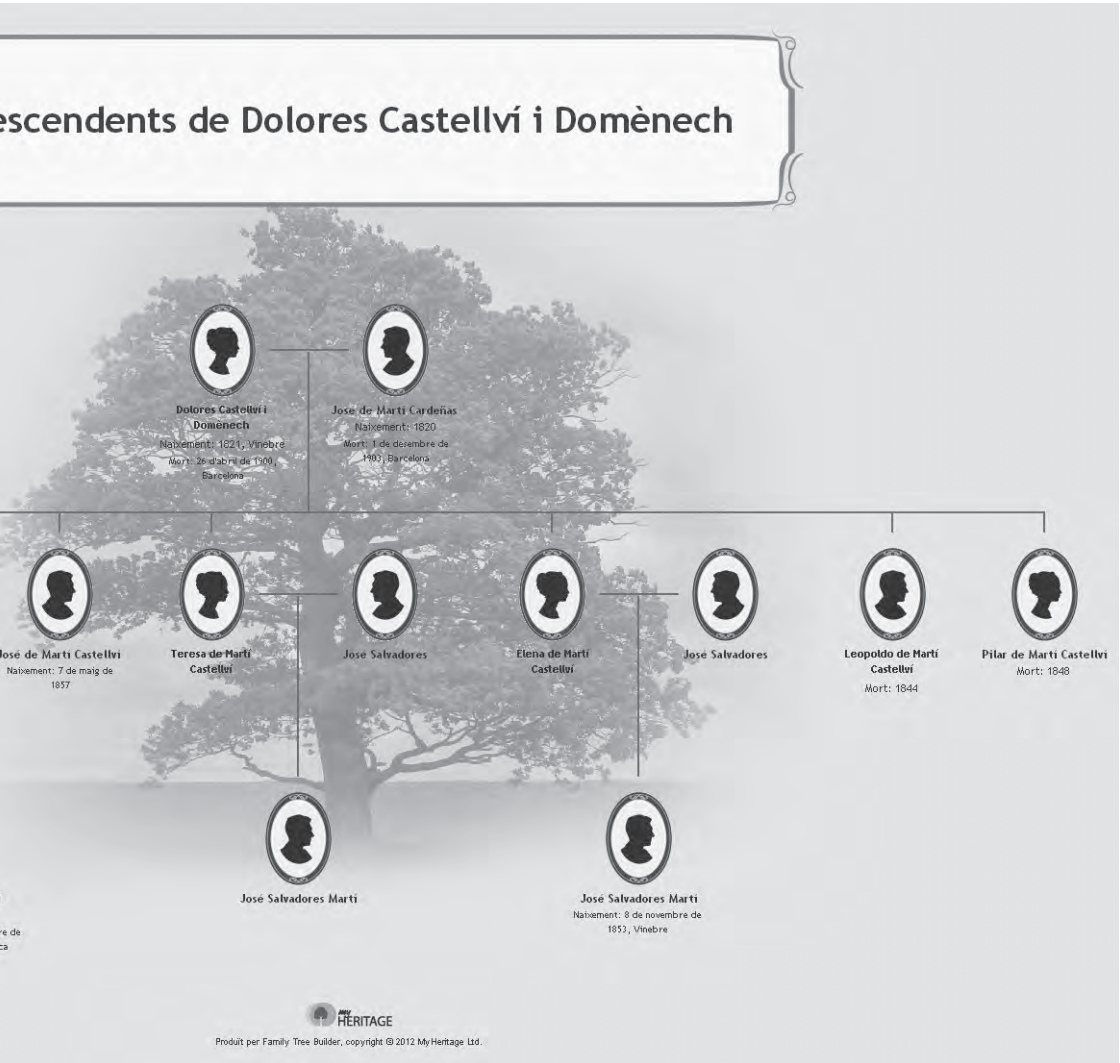

Inventario de libros, pinturas, esculturas, dibujos, grabados, cromos, fotografías y piezas de numismática, adquiridas por D. José de Martí y de Cardeñas (2.1.P2)

Fig. 7. Catàleg i inventaris de llibres, pintures, escultures, dibuixos, gravats, joies, numismàtica i altres objectes d'art adquirits per José de Martí Cardeñas. Data: s/d. Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre. Fons patrimonial de la família Domènech-Martí. Unitat documental: 397

Rovira i Gómez, Salvador-J. (2000): *Rics i poderosos, però no tant. La noblesa a Tarragona i comarca al segle XVIII.* Publicacions del Centre d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver, Tarragona.

Fonts arxivístiques i hemerogràfiques

Fons patrimonial de la família Domènech-Martí. Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre.

Archivo Histórico Nacional. Sèrie Consejos (Registres 8963. Expedient 50 i registre 8967, expedient 78).

Hemeroteca Digital de la Vanguardia (*www.lavanguardia.com/hemeroteca*).

Cercador de premsa històrica de la Xarxa d'Arxius Comarcals de Catalunya (XAC_premsa) (*xacpremsa.cultura.gencat.cat/pandora*).

Biblioteca Nacional de Madrid (*catalogo.bne.es/uhtbin/webcat*).

NOTES

1. Aquest treball s'ha confeccionat prenent com a base la conferència que vaig pronunciar el 12 de juny de 2014 a la Sala del Cinema de Vinebre, en el marc de la Jornada "Les famílies nobles de la Ribera d'Ebre" organitzada pel Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre i l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre. Tanmateix, cal tenir present que en aquest article he ampliat molt la part inicial del text en què explico el contingut del fons i els treballs de tractament del fons duts a terme per l'ACRE per tal de contextualitzar l'origen de l'article.

2. Prèviament, el dia 21 d'abril de 2012, Jordi Jardí Pinyol, president del Consell Comarcal de la Ribera d'Ebre, en virtut de la delegació efectuada pel director general del Patrimoni Cultural de la Generalitat, i Gemma Carim Gironés, alcaldessa de Vinebre, en virtut de l'acord del Ple de l'Ajuntament de Vinebre del 29 de setembre de 2011, van signar el contracte de cessió en comodat del fons patrimonial de la família Domènech-Martí a la Generalitat de Catalunya perquè sigui custodiat a l'ACRE. La signatura del contracte de cessió es va portar a Ca Don Joan.

3. Segons la Norma de descripció Arxivística de Catalunya (NODAC) *AA.VV*. (2005): *Norma de descripció arxivística de Catalunya (NODAC).* Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, un fons és un "Conjunt de documents, de qualsevol tipologia i suport, produït orgànicament i/o reunit i utilitzat per una persona, una família o un organisme en l'exercici de les activitats i funcions que desenvolupa".

4. Podeu consultar la descripció del fons documental en qüestió al portal Arxius en Línia: <*http://arxiusenlinia.cultura.gencat.cat/ArxiusEnLinia/selecCercaFons.do?cerca=fons*>

Per accedir-hi us recomanem que seleccioneu l'opció de Cerca per Inventari, marqueu que opteu per consultar documentació textual i, a la pestanya Centre, seleccioneu l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre. Un cop fetes aquestes operacions només us caldrà triar, entre la llista de fons documentals, el dels Domènech-Martí.

5. Agraeixo les referències arxivístiques en qüestió al mestre i historiador de Benissanet Joan Ramon Vinaixa, el qual em va facilitar la informació sobre aquesta documentació de l'Archivo Histórico Nacional.

6. Algunes de les dades biogràfiques de José de Martí Cardeñas, que després vaig complementar, les he conegut gràcies a l'amabilitat de la Judit Poquet, responsable de la catalogació de les peces artístiques trobades a Ca Don Joan, que me les va facilitar abans d'iniciar el tractament del fons documental dels Domènech-Martí.